

Zagrożony język

Dr Elżbieta Wrocławska

zajmuje się
socjolingwistyką,
zwłaszcza
funkcjonowaniem
literackich języków
łużyckich i chorwackiego

ELŻBIETA WROCLAWSKA
JADWIGA ZIENIUKOWA
Instytut Sławiastyki, Warszawa
Polska Akademia Nauk
ewroclawska@ispan.waw.pl
jzieniuk@ispan.waw.pl

**Łużyczenie, autochtoniczna
mniejszość słowiańska w Saksonii
i Brandenburgii, są fascynującym
przykładem trwania przy własnej
tożsamości kulturowej i językowej
mimo wielowiekowych zagrożeń
germanizacją i prześladowań
w czasach nazizmu. Obecnie są
zagrożeni procesami globalizacji**

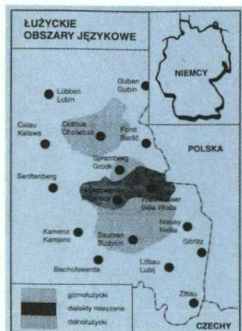
W Instytucie Sławiastyki PAN w Warszawie prowadzone są, zainicjowane przez wybitnego sławistę profesora Zdzisława Stiebera (1903-1980) prace w dziedzinie sorabistyki - nauki zajmującej się badaniem języka, literatury, kultury i dziejów Serbów Łużyckich. Instytut współpracuje z cenionym instytutem w Budziszynie (Serbski institut z.t. - Sorbisches Institut e.V., Budyšin/Bautzen) i jego dolnołużyckim oddziałem w Chociebużu (Chošebuz/Cottbus), częściowo też ze sławistami z Uniwersytetu Warszawskiego.

Kim są Łużyczenie?

Jak stwierdza Gerald Stone w książce *The Smallest Slavonic Nation: The Sorbs of Lusatia*, Łużyczenie są najmniejszym na-

Prof. Jadwiga Zieniukowa,
językoznawca sławista
i polonista, etnolingwista,
bada języki mniejszości,
w tym Kaszubów
i Łużyczan

W języku łużyckim - Budyšin, a w niemieckim - Bautzen, nieoficjalna stolica Łużyc Górnych i kulturalne centrum Łużyczan, leży w Saksonii w Niemczech, nad rzeką Sprewą

East News

rodem słowiańskim. „Naród” jest to społeczność etniczna związana wspólną terytorium, pochodzenia, kultury i wartości. Łużyczanie są autochtoniczną mniejszością w Saksonii i Brandenburgii, żyjącą na tych terenach obok ludności niemieckiej. Ich egzystencja narodowa, kultura i rodzimy język pozostają zagrożone, gdyż obszar na którym występowały, kurczył się stale wskutek germanizacji. Nigdy nie mieli własnego państwa, podlegali władzy niemieckich struktur politycznych, stanowili ludność wiejską, zależną od niemieckich właścicieli ziemskich.

Cechą Łużyc jest dychotomia: obszar, którego centrum znajduje się w Budziszynie, to Łużyce Górne, zaś tereny z centrum w Chociebużu to Łużyce Dolne. Łużyce Górne dzielą się na ewangelickie i katolickie (gdzie język jest lepiej zachowany). Łużyczanie są dziś dwujęzyczni, używają łużyckiego (w 1987 r. mówiło nim ok. 67 tys. osób, a w 2006 r. ok. 30 tys.) i niemieckiego, część już tylko niemieckiego. Istnieją dwa bardzo sobie bliskie języki literackie: górnołużycki i dolnołużycki. Trwa spór o to, czy są to warianty jednego języka, czy dwa odrębne języki. Dolnołużycyzna jest wymierająca. Inteligencja łużycka przeciwdziałała temu, podejmując działania służące rewitalizacji języka.

Łużyczanie nazywają siebie *Serbja* lub *Serby*, a swoją mowę *serbščina* albo *serbska řeč*, w niemieckim: *Sorben* oraz *Sorbisch* i *sorbische Sprache*. Dawniej używano też nazwy *Wenden*. W polszczyźnie funkcjonują terminy: *Łużyczanie*, *Serbowie Łużyccy* (*tużycy*), *Serbotużycanie*, *język łużycki*, *tużycyzna*, *język serbotużycki*.

Dla egzystencji mniejszości etnicznych bardzo ważna jest świadomość tożsamości wspólnotowej. Służy jej tworzenie zespołu symboli, nacechowanych wartościująco znaków, odgraniczających daną grupę od innych (tj. „swoich” od „obcych”). Symbolami są: język i teksty pisane, religia, obyczaje, sztuka, tradycja.

Tradycja narodowa i językowa na Łużycach formowała się pod wpływem takich czynników, jak położenie geograficzne, status polityczny i socjalny ludności, reformacja, sąsiedztwo etniczne i językowe oraz typ kontaktów z językami: niemieckim – o charakterze konfliktu językowego,

– z czeskim i polskim przyjazny. Czesi i Polacy wspierali aspiracje narodowe, kulturalne i językowe Serbów Łużyckich. Ważną rolę odegrało środowisko studentów słowiańskich na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX w., a w XX w. bliskie kontakty Łużyczan ze Związkiem Polaków w Niemczech. Główne cechy tradycji Łużyczan to: świadomość etniczno-kulturowa łużycka w opozycji do niemieckiej, międzypokoleniowy przekaz dóbr kultury (obyczajów, strojów ludowych, pieśni) i przede wszystkim języka, w kilku odmianach dialektalnych. Dziedzictwem jest podział wyznaniowy na ewangelików (Łużyce Dolne i wschodnia część Górnych) i katolików, który miał wpływ na piśmiennictwo religijne XVI-XVIII w., inspirowane reformacją tłumaczenia Biblii na dialektalne odmiany języka Łużyczan i na proces tworzenia języka literackiego w XIX w.

O prestiż języka i kultury

Rozwój świadomości narodowej, kultury i języka Łużyczan nastąpił w XIX w. pod wpływem idei romantyzmu i tzw. odrodzenia Słowian (bliski był wzór czeski). Łużycka mniejszość w Niemczech wytworzyła wtedy własną inteligencję, złożoną głównie z duchownych obu wyznań i nauczycieli. Jej przedstawiciele (pisarze, wydawcy, redaktorzy czasopism, działacze na polu oświaty i nauki), tacy jak Handrij Zejler, Jan Arnošt Smoler, Michał Hórnik,

Prawo do dwujęzycznych niemiecko-łużyckich tablic z nazwami miejscowości i ulic gwarantowane jest przez Kartę Języków Mniejszościowych i organizacje chroniące praw mniejszości

Piotr Logwin/Agencja Gazeta

Łużycanie uroczycie obchodzą święta, zachowując swoje tradycje, takie jak malowanie jajek wielkanocnych

Jakub Bart-Cišiński, Křesčan Bohuđer Pful, Jan Bjedrich Tešnař, Arnošt Muka, to filary łużyckiej samoidentyfikacji i kultury. Nowym, ważnym zjawiskiem było piśmiennictwo świeckie oraz powstanie i szybki rozwój prasy w języku górnołużyckim i dolnołużyckim (mniej licznej). Miała ona wielkie znaczenie dla kształtowania języka literackiego i dla budowania tożsamości Łużyczan. W pismach, wykorzystując perswazyjną funkcję języka, propagowano, wysoko je wartościując, symbole identyfikacji etnicznej, m.in. nazwy własne *Łužica*, *Serbja* oraz tradycyjne imiona i nazwiska Łużyczan, np. *Mikławš* 'Mikołaj', *Marija Měrcinjec* (córka Měrcinka), apelowano o pielęgnowanie *maćeršćiny* 'języka ojczystego', najważniejszego elementu tożsamości narodowej Łużyczan. Tu wypracowywano normę języka literackiego i doskonalono jego sprawność komunikacyjną, co przyczyniło się do podniesienia jego prestiżu. Praca inteligencji XIX w. sprawiła, że język łużycki dobrze pełnił swoje funkcje w piśmiennictwie, Kościele i szkolnictwie w pierwszych dziesięcioleciach XX w.

Dla prestiżu kultury narodowej ważne jest istnienie instytucji kulturalnych. W 1847 r. powstała Macierz Łużycka (*Maćica Serbska*), która wydawała pismo naukowe „Časopis Maćicy Serbskeje”, prowadziło ono politykę językową. Ważne były towarzystwa śpiewacze. W 1904 r. zbudowano „Serbski Dom”, w 1912 r. założono Domowinę, organizację skupiającą wszystkie stowarzyszenia Łużyczan. Były to symbole ich życia narodowego i ośrodki upowszechniania języka.

Rozwój kultury Łużyczan został brutalnie przerwany z nastaniem w Niemczech nazizmu. W latach 30. XX w. prasa, szkolnictwo i organizacje łużyckie zostały zlikwidowane przez władze państwowe, Łużyczanom zakazano używania rodzimego języka.

Łużycanie po 1945 r.

Po wojnie Łużycanie stali się grupą etniczną o szczególnym statusie. W NRD uzyskali formalną autonomię kulturalną. Ustawa Łużycka gwarantowała im prawa mniejszości: szkolnictwo w języku łużyckim, równoprawność języków w admini-

stracji na terenach zamieszkanym w większości przez Łużyczan i prawo do funkcjonowania własnych instytucji kulturalnych. Ustawa ta została przeformułowana przez parlamenty Saksonii i Brandenburii po zjednoczeniu Niemiec. W czasach NRD Ustawa w części pozostała prawem martwym. Była manipulowana i dostosowywana przez władze komunistyczne do przekształcania Łużyczan w „naród socjalistyczny”, co praktycznie oznaczało odebranie im od tradycyjnej kultury i języka. Mimo uwikłania w ideologię komunistyczną kulturalna autonomia pozwoliła na rozwój „wyższej” kultury, na poszerzenie sfer użycia języka łużyckiego i jego nowoczesny rozwój w dwujęzycznej już społeczności. Na początku lat 50. powstał Instytut Sorabistyczny przy sławistyce na Uniwersytecie Lipskim oraz Instytut Łużycki w Budziszynie (dziś z filią w Chociebużu), powołano do życia wydawnictwo Domowina. Do dziś są to ośrodki promujące naukę i kulturę Łużyczan w świecie. Instytuty tworzyły i tworzą podstawy kształcenia przez przygotowanie podstaw do nowoczesnych podręczników języka i literatury oraz do kształtowania świadomości narodowej. Rozwój nauki nie zawsze szedł w parze ze wzmocnieniem funkcjonowania języka i kultury wśród ludności łużyckiej. Dotyczy to zwłaszcza Dolnych Łużyc, gdzie obecnie użycie języka, najistotniejszego elementu tożsamości narodowej, jest ograniczone właściwie do najstarszego pokolenia.

Mniejszość w dobie globalizacji

Po zjednoczeniu Niemiec odnowiono działalność stowarzyszeń zabronionych w czasach nazizmu i nieożywionych w czasach komunistycznych: Towarzystwa Naukowego „Macierz Łużycka”, Towarzystwa im. Cyryla i Metodego i in. Od roku 1990 Łużycanie starają się wykorzystać istniejące w świecie demokratycznym możliwości budowania prestiżu i ochrony własnej kultury przed zanikiem i dezintegracją. Dla wzmocnienia, a na Łużycach Dolnych i w części Łużyc Górnych także dla rewitalizacji języka łużyckiego i kultury wprowadzono do wielu przedszkoli i szkół program „Witaj”, polegający na pełnej dwujęzycznej edukacji, otwartej

także dla nie-Łużyczan. Organizowane są petycje i protesty dla egzekwowania praw mniejszości gwarantowanych przez Kartę Języków Mniejszościowych i międzynarodowe organizacje chroniące praw mniejszości, np. protesty w sprawie zamykania łużyckich szkół z powodu zbyt małej liczby uczniów (według prawa stosowanego dla większości niemieckiej) czy z powodu znikania na terenach zamieszkanym przez ludność dwujęzyczną niemiecko-łużyckich tablic z nazwami miejscowości lub ulic. Uroczystości obchodzone są święta, zachowuje się tradycje łużyckie, jak wielkanocne procesje konne katolickich Łużyczan, malowanie jajek wielkanocnych, łapanie koguta, wizytowanie domów przez „dżećetko” symbolizujące dzieciątko Jezus. Pielęgnowane tradycyjne obyczaje nabrały wprawdzie charakteru folkloryzmu, ale dla Łużyczan nie przestały one mieć symbolicznego narodowego charakteru.

Znalezienie się w Unii Europejskiej i globalizacja postawiły Łużyczan wobec problemu reorientacji tożsamościowej i kulturowej. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

- Zieniukowa J. (2006). *Język mniejszości w komunikowaniu społecznym. Studia nad funkcjonowaniem języków łużyckich w XIX i XX wieku*. Warszawa: SOW.
- Zieniukowa J., Wrocławska E. (2005). Badania języków łużyckich w Instytucie Sławistyki PAN. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 40, 65-83.
- Wrocławska E. (1999). Z badań nad kompetencją językową inteligencji łużyckiej (na podstawie ankiety socjolingwistycznej). *Lětopis* 46. *Wosebity zešiwk*, 194-204. Budyšin/Bautzen.
- Serbšćina. (1998). Faska H. (Red.). Seria: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski. [Książka w językach łużyckich, streszczenie w języku angielskim i polskim].
- Łużycanie. *Słowiański naród w Niemczech*. (1994). Rozszerzona wersja w języku polskim. Warszawa: Energeia.

Marzena Hmielewicz/Agencja Gazeta

